

ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΝΤΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
(ΑΡΓΥΡΟΥΝ ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ

Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Λαογραφίας
(Θεσσαλονίκη, 29 Νοεμβρίου – 1 Δεκεμβρίου 2019)

Επιμέλεια:
Μανόλης Γ. Βαρβούνης
Ρέα Κακάμπουρα
Μυροφόρα Ευσταθιάδου

ΑΘΗΝΑ
2021

Συνδιοργάνωση:

- Εργαστήριο Κοινωνικών Επιστημών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Εργαστήριο Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
- Φάρος Ποντίων

Επιμέλεια:

Μανόλης Γ. Βαρβούνης – Ρέα Κακάμπουρα – Μυροφόρα Ευσταθιάδου

© Επιτροπή Ποντιακών Μελετών

Αγνώστων Μαρτύρων 73, Τ.Κ. 171 23, Νέα Σμύρνη, Αθήνα

Τηλ. 210-9325521 - Fax: 210-9354333 - e-mail: info@epm.gr

Ιστοσελίδα: www.epm.gr

ISSN: 0518-2867

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ: ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Λαογραφίας (Θεσσαλονίκη, 29 Νοεμβρίου – 1 Δεκεμβρίου 2019)

Χαιρετισμός Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ Βαρθολομαίου	9
Πρόλογος του Χρήστου Ι. Γαλανίδη, Προέδρου της Ε.Π.Μ.	11
Μανόλης Γ. Βαρβούνης - Ρέα Κακάμπουρα - Μυροφόρα Ευσταθιάδου Εισαγωγή: Λαϊκή παράδοση του Πόντου: από το παρελθόν στο παρόν	13
Michel Bruneau Ο ρόλος της «εικονογραφίας» στη μετάδοση της ταυτότητας και της μνήμης των Ποντίων Ελλήνων στους κόλπους των προσφύγων της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης στην Ελλάδα και τη δια- σπορά	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΛΑΪΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ ΠΡΙΝ ΤΟ 1922: ΠΑΡΑΜΥΘΙ, ΑΚΡΙΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, ΘΕΑΤΡΟ

Κώστας Δ. Κονταξής Το δώρο στα ποντιακά παραμύθια	43
Δέσποινα Δαμιανού Αφηγητές και παραμύθια του Πόντου της συλλογής του R.M. Dawkins	55
Γεώργιος Ι. Θανόπουλος Ποιητικά σημεία κοινά στον «Διγενή Ακρίτη» Escorial και σε ποντιακές παραλλαγές του τραγουδιού του «Υιού του Ανδρό- νικου»	65
Βάλτερο Πούχνεο Θεατρικές παραστάσεις γύρω από τον Εύξεινο Πόντο (πριν το 1922)	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ ΠΡΙΝ ΤΟ 1922: ΛΑΪΚΕΣ ΔΟΞΑΣΙΕΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ, ΤΥΠΟΣ

Θεοδόσιος Κυριακίδης Λαϊκές δοξασίες για τις επιδημικές ασθένειες και τις θεραπείες τους στον Πόντο	95
---	----

Θανάσης Β. Κούγκουλος	
Μια συμμορία ληστών στον Πόντο τού 19 ^{ου} αιώνα από το μυθιστόρημα «Τα δράματα της Κωνσταντινουπόλεως» του Κ.Δ. Γουσσόπουλου	111
Μυροφόρα Ευσταθιάδου	
Τα λαογραφικά στοιχεία της εφημερίδας <i>Εποχή</i> της Τραπεζούντας	133
Μανόλης Γ. Βαρβούνης	
Λαϊκή λατρεία και παραδοσιακή θρησκευτικότητα στην Κελόνσα της περιφέρειας Σουρμένων του Πόντου	159
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	
Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, ΑΡΧΕΙΩΝ, ΣΥΛΛΟΓΩΝ	
Αχιλλεύς Γ. Χαλδαιάκης	
Ποντιακό μουσικολαογραφικό υλικό στο περιοδικό «Χρονικά του Πόντου»	191
Ζωή Κανιά – Ρέα Κακάμπουρα	
Η ποντιακή προσφυγική κοινότητα Κομνηνοί (Χασάνι) στο Ελληνικό Αττικής (1923-1942): Από την εγκατάσταση και την αποκατάσταση στη δεύτερη προσφυγιά	271
Νάντια Μαχά – Μπιζούμη	
«Απ' τα κορίτσια της Μέριμνας»: Τα χειροτεχνήματα της Μέριμνας Ποντίων Κυριών ως δείκτες εργασιακών σχέσεων, κοινωνικών αξιών και πολιτισμικών πρακτικών	299
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	
ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ: ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΠΑΡΟΝ, ΜΕΛΛΟΝ	
Μαρία Βεργέτη	
Συλλογική ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμού στο ελληνικό κράτος: Το ταξίδι έξι γενεών σε εκατό χρόνια	317
Ιωάννης Κασκαμανίδης	
«Αναστορώ τα παλαιά»: Μνήμη και ταυτότητα στο ποντιακό τραγούδι	327

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο
Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ:
ΔΙΑΤΡΟΦΗ, ΛΑΪΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ, MEMES, ΕΓΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ UNESCO

Θωμάς Σαββίδης Η φιλοσοφία της ποντιακής διατροφής	351
Γιώργος Κούζας Η συναισθηματική γεωγραφία της «αγοράς των Ποντίων» στην Καλλιθέα Αττικής. Σύντομη συμβολή στη διερεύνηση της ποιητικής του λαϊκού πολιτισμού	363
Γιώργος Κατσαδώρας – Αφροδίτη-Λήδια Νουνανάκη Η εικόνα των Ποντίων στην ψηφιακή λαογραφία: Η περίπτωση των μιμίδων (memes)	389
Σταυρούλα-Βίλλυ Κ. Φωτοπούλου Η εγγραφή του εθιμικού δρωμένου των Μωμό'ερων στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς	433

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αφίσα Συνεδρίου	449
Πρόγραμμα Συνεδρίου	450
Ξενόγλωσσες περιλήψεις	455
Βιογραφικά	465
Έκθεση φωτογραφιών της Meral Yazıcıoğlu Yeşilçiçek	477
Έκθεση σκίτσου του Harun Yanıuoğlu	487

*

**

1821 - 2021

200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21

Θεοδόσιος Κυριακίδης «Έν Τραπεζοῦντι κοινωνοί αὐτῆς ἐγένοντο...»: Η συμμετοχή των Ελλήνων του Πόντου στη Φιλική Εταιρεία και στην Επανάσταση του 1821	493
--	-----

*

**

ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ Δ.Σ. ΤΗΣ Ε.Π.Μ., ΕΤΟΥΣ 2020	508
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ Ε.Π.Μ., ΕΤΟΥΣ 2020	512

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Ε.Π.Μ., ΕΤΟΥΣ 2021	514
ΔΩΡΗΤΕΣ ΕΤΟΥΣ 2019-2020	515
ΙΔΡΥΤΕΣ, ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ, ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ, ΔΩΡΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΗ ΤΗΣ Ε.Π.Μ.	516
ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΜΕ ΤΟ «ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΝΤΟΥ»	520
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ Ε.Π.Μ. (2018-2022)	521
ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΝΤΟΥ»	522

ΜΑΡΙΑ ΒΕΡΓΕΤΗ

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ: ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΕΞΙ ΓΕΝΕΩΝ ΣΕ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ

Εισαγωγή

Η έννοια της συλλογικής ταυτότητας αρχίζει να αποτελεί από τη δεκαετία του 1980 εξαιρετικά σημαντικό γνωστικό αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών. Θεωρίες και έρευνες σχετικές με την κοινωνική ταυτότητα (social identity) και τη συλλογική ταυτότητα (collective identity) αποτελούν τη βάση για τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων.

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 οι κοινωνικοί επιστήμονες εντάσσουν όλο και περισσότερο στη μελέτη των διομαδικών σχέσεων μεταβλητές όπως η ιστορία και ο πολιτισμός. Στις σημαντικές θεωρίες που παρουσιάζονται τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 εντάσσονται η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (Social Identity Theory) και η θεωρία κατηγοριοποίησης του εαυτού (Self-categorization Theory). Ο Mathew J. Hornsey παρουσιάζει με αναλυτικό και κριτικό τρόπο το 2008 σε άρθρο με τίτλο "Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review", που δημοσιεύεται στο επιστημονικό περιοδικό *Social and Personality Psychology Compass*, τις δύο θεωρίες, οι οποίες από τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 επαναπροσδιορίζουν τον τρόπο που η επιστημονική κοινότητα προσεγγίζει τις κοινωνικές ομάδες. Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας εξηγεί πώς το κοινωνικό πλαίσιο (social context) επηρεάζει τις διομαδικές σχέσεις (intergroup relations). Στηρίζεται στο «πείραμα της ελάχιστης ομάδας» (minimal group paradigm).¹

Ο Henri Tajfel και οι συνεργάτες έχουν δημοσιεύσει μια σειρά από μελέτες στις οποίες οι συμμετέχοντες κατανέμονταν μέσα σε ομάδες με βάση ασήμαντα και αυθαίρετα κριτήρια. Οι συμμετέχοντες αφού ενημερώθηκαν για την ένταξή τους στην ομάδα, έπρεπε να δώσουν βαθμούς στα μέλη της δικής τους ομάδας, της ενδοομάδας (ingroup), αλλά και στα μέλη

¹ Mathew J. Hornsey, «Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review», *Social and Personality Psychology Compass* 2/1 (2008), pp. 204-222.

της άλλης ομάδας, της εξωομάδας (outgroup). Δεν υπήρχε αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της ομάδας, αφού στην πραγματικότητα οι συμμετέχοντες δε γνώριζαν ποιοι άλλοι ήταν στη δική τους ομάδα κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης. Οι ομάδες δεν είχαν δικό τους παρελθόν ή μέλλον έξω από το εργαστήριο. Στους συμμετέχοντες είχε ρητά διατυπωθεί ότι δεν είχαν κανένα όφελος από τον δικό τους τρόπο βαθμολόγησης. Ήταν αναμενόμενο ότι η κατανομή των βαθμών θα γινόταν τυχαία ή με βάση μια στρατηγική δίκαιης μεταχείρισης (ίσος αριθμός βαθμών στα μέλη της κάθε ομάδας). Όμως, παρατηρήθηκε ότι οι συμμετέχοντες είχαν την τάση να δίνουν περισσότερους βαθμούς στα μέλη της δικής τους ομάδας. Στην πραγματικότητα, οι συμμετέχοντες ήταν έτοιμοι να δώσουν λιγότερους βαθμούς σε κάθε ομάδα, αν τους επιτρεπόταν να μεγιστοποιήσουν την εύνοια προς τη δική τους ομάδα.²

Ο Η. Tajfel και οι συνεργάτες του υποστηρίζουν ότι οι συμμετέχοντες υπάκουαν σε έναν κανόνα ανταγωνιστικής συμπεριφοράς. Όμως από πού προέρχεται αυτή η ανταγωνιστική συμπεριφορά; Γιατί υπάρχει ανταγωνισμός και όχι δικαιοσύνη ή κάποια άλλη τακτική; Γιατί οι άνθρωποι προτιμούν τη δική τους ομάδα σε σχέση με τις εξωομάδες; Οι ερευνητές καταλήγουν ότι η ανθρώπινη αλληλεπίδραση κυμαίνεται σε ένα φάσμα μεταξύ διαπροσωπικής (interpersonal) και διομαδικής (intergroup) αλληλεπίδρασης. Στη διαπροσωπική αλληλεπίδραση, την οποία ο Η. Tajfel και ο J. Turner θεωρούν ασυνήθιστη, οι άνθρωποι λειτουργούν ως μεμονωμένα, ξεχωριστά άτομα, χωρίς επίγνωση των κοινωνικών κατηγοριών. Στη διομαδική αλληλεπίδραση, οι άνθρωποι είναι εκπρόσωποι της ομάδας τους. Τα ατομικά χαρακτηριστικά «συνθλίβονται» συγκριτικά με τα χαρακτηριστικά που αποδίδει η ιδιότητα του μέλους. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι βλέπουν τους εαυτούς τους (self-concept) επεκτείνεται από το διαπροσωπικό άκρο μέχρι το διομαδικό άκρο. Στο διαπροσωπικό άκρο η έννοια του εαυτού περιλαμβάνει κυρίως τις συνήθειες, τις μνήμες, τις συμπεριφορές και τα συναισθήματα τα οποία καθορίζουν τους ανθρώπους ως ξεχωριστά άτομα (personal identity). Στο διομαδικό άκρο η έννοια του εαυτού περιλαμβάνει την κοινωνική ταυτότητα (social identity), δηλαδή τις πτυχές της ατομικής εικόνας κάποιου που καθορίζονται από τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες αυτός ανήκει, καθώς και τις συναισθηματικές συνέπειες της συμμετοχής στην κάθε ομάδα. Η κίνηση από το διαπροσωπικό

² Mathew J. Hornsey, «Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review,» pp. 205-206.

στο διομαδικό επίπεδο έχει ως αποτέλεσμα αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι βλέπουν τον εαυτό τους και τον «άλλο». Δηλαδή, το «εμείς και αυτοί» αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι βλέπουν ο ένας τον άλλο. Όταν οι διακρίσεις είναι σημαντικές, οι άνθρωποι ενισχύουν συνεχώς τις ομοιότητες εντός της ομάδας (είμαστε όλοι περισσότερο ίδιοι) και ενισχύουν τις διαφορές ανάμεσα στις ομάδες (είμαστε διαφορετικοί από αυτούς).³

Κινητήρια αρχή που διέπει την ανταγωνιστική συμπεριφορά μεταξύ των ομάδων είναι η επιθυμία για θετική και ασφαλή αντίληψη του εαυτού (self-concept). Οι άνθρωποι αξιολογούν τις δικές τους ομάδες ως τις καλές ομάδες. Επομένως, τα μέλη της ομάδας σκέφτονται και δρουν με τρόπους που επιτυγχάνουν ή διατηρούν μια θετική διάκριση ανάμεσα στην ομάδα τους και τις εξωομάδες. Όταν η ομάδα είναι χαμηλού κύρους, τα μέλη την εγκαταλείπουν είτε φυσικά είτε ψυχολογικά, ή προβαίνουν σε διομαδικές συγκρίσεις που είναι πιο κολακευτικές για την ενδοομάδα ή συμμετέχουν σε κοινωνικές αλλαγές ώστε να ανατρέψουν την υπάρχουσα ιεραρχία.⁴

Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (Social Identity Theory) υπήρξε η πρώτη θεωρία κοινωνικής ψυχολογίας που αναγνωρίζει ότι οι ομάδες καταλαμβάνουν διαφορετικά επίπεδα σε μια ιεραρχία status και δύναμης και ότι η διομαδική συμπεριφορά καθοδηγείται από την ικανότητα των ανθρώπων να είναι επικριτικοί και να δίνουν εναλλακτικές λύσεις έναντι του status quo. Επομένως, η θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας (Social Identity Theory) είναι θεωρία κοινωνικής αλλαγής.⁵

Μετά τον θάνατο του H. Tajfel (1982) ο J. Turner και οι συνεργάτες του επιχειρούν να επεξεργαστούν και να τελειοποιήσουν τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας. Δημιουργούν τη Θεωρία κατηγοριοποίησης του εαυτού (Self-categorization Theory). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η ταυτότητα μιας ομάδας δεν περιγράφει μόνο τι σημαίνει να είσαι μέλος της ομάδας, αλλά προδιαγράφει και τι είδους συνήθειες, συναισθήματα και συμπεριφορές είναι απαραίτητες σε ένα δοσμένο περιβάλλον.⁶

³ Mathew J. Hornsey, «Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review,» p. 206.

⁴ Mathew J. Hornsey, «Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review,» p. 207.

⁵ Mathew J. Hornsey, «Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review,» p. 207.

⁶ Mathew J. Hornsey, «Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A

Τις δεκαετίες που ακολουθούν οι έννοιες της κοινωνικής ταυτότητας (social identity) και της συλλογικής ταυτότητας (collective identity) βρίσκονται στο επίκεντρο της κοινωνιολογικής έρευνας. Οι έννοιες συγκλίνουν ή απομακρύνονται στο πλαίσιο μακροκοινωνιολογικών και μικροκοινωνιολογικών προσεγγίσεων. Όταν απομακρύνονται γίνονται σαφέστερες: η κοινωνική ταυτότητα, είναι ο κοινωνικός εαυτός, δηλαδή η προσωπικότητα, όπως αυτή διαμορφώνεται από την ένταξη στις κοινωνικές ομάδες. Η κοινωνική ταυτότητα απαντά στο ερώτημα «ποιος/ποια είμαι:» Η συλλογική ταυτότητα είναι η απάντηση στο ερώτημα «ποιοι/ποιες είναι και τι είναι τα μέλη της ομάδας;»

Η μελέτη της συλλογικής ταυτότητας συνδέεται με τη μελέτη των ορίων (boundaries). Το 2002 οι Michèle Lamont και Virág Molnár δημοσιεύουν ένα ενδιαφέρον άρθρο με τίτλο *“The Study of Boundaries across the Social Sciences”* στο επιστημονικό περιοδικό *Annual Review of Sociology*. Τμήμα του άρθρου εστιάζει σε μελέτες που αφορούν την κοινωνική και τη συλλογική ταυτότητα.⁷ Οι συγγραφείς προβαίνουν σε εννοιολογική αποσαφήνιση των συμβολικών και των κοινωνικών ορίων. Τα συμβολικά όρια δημιουργούνται από τα συναισθήματα ομοιότητας και συμμετοχής στην ομάδα. Τα συμβολικά όρια είναι εννοιολογικές διακρίσεις που γίνονται από κοινωνικούς παράγοντες, για να κατηγοριοποιούν αντικείμενα, ανθρώπους, πρακτικές, ακόμη και τον χρόνο και τον χώρο. Είναι εργαλεία με τα οποία τα άτομα και οι ομάδες ορίζουν την πραγματικότητα τους. Είναι ένα ουσιαστικό μέσο με το οποίο οι άνθρωποι και οι ομάδες αποκτούν κοινωνική θέση και ξεχωρίζουν από τους άλλους.⁸

Τα κοινωνικά όρια είναι αντικειμενικές μορφές κοινωνικών διαφορών. Συνδέονται και εκφράζουν την κοινωνική ανισότητα στην πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές και σε πόρους υλικούς και μη υλικούς και την ανισότητα στην κατανομή των πόρων. Τα κοινωνικά όρια οριοθετούν και συνεπώς διαχωρίζουν τις ομάδες μόνο όταν βασίζονται σε συμβολικά όρια για τα οποία υπάρχει ευρεία αποδοχή. Τόσο τα συμβολικά όσο και τα κοινωνικά όρια πρέπει να θεωρούνται εξίσου πραγματικά.⁹

Historical Review,» pp. 207-209.

⁷ Michèle Lamont and Virág Molnár, «The Study of Boundaries across the Social Sciences», *Annual Review of Sociology* 28 (2002), pp. 167-195.

⁸ Michèle Lamont and Virág Molnár, «The Study of Boundaries across the Social Sciences», p. 168.

⁹ Michèle Lamont and Virág Molnár, «The Study of Boundaries across the Social

Οι M. Lamont και V. Molnár επισημαίνουν ότι το ίδιο κοινωνικό όριο μπορεί να συνδυαστεί με διαφορετικά συμβολικά όρια και ότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου τα συμβολικά όρια μπορούν να γίνουν τόσο σημαντικά, ώστε να πάρουν τη θέση των κοινωνικών ορίων¹⁰.

Οι συγγραφείς καταλήγουν σε ενδιαφέρουσες προτάσεις για περαιτέρω έρευνα στις ιδιότητες των ορίων όπως τη διαπερατότητα, την αντοχή, την ανθεκτικότητα και την ορατότητα. Επιπλέον, κρίνεται σημαντική η περαιτέρω μελέτη των μηχανισμών που συνδέονται με την ενεργοποίηση, τη συντήρηση, τη μεταφορά, τη γεφύρωση, τη διέλευση και τη διάλυση των ορίων.¹¹

Η συλλογική ταυτότητα των Ελλήνων του Πόντου

Οι Έλληνες του Πόντου καταφεύγουν στο ελληνικό κράτος μετά από τους διωγμούς και τη βίαιη καταστροφή των κοινοτήτων τους στον Μικρασιατικό Πόντο την περίοδο 1914-1924. Στον Πόντο είχαν ελληνική εθνική ταυτότητα. Στην Ελλάδα η συλλογική τους ταυτότητα διαμορφώνεται από τη μνήμη του γενέθλιου χώρου και της ιστορίας του, των συνθηκών της μετανάστευσης και της εγκατάστασης και από τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους πρότυπα, όπως τη μουσική, τον χορό, τη διάλεκτο, τα ήθη, τα έθιμα κ.α.

Στο κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζονται συμπεράσματα διδακτορικών διατριβών που μελετούν την ταυτότητα διαφορετικών γενιών, από την πρώτη (την «προσφυγική» γενιά) μέχρι την έκτη (τη γενιά των παιδιών του 21^{ου} αιώνα).

Η δεκαετία του 1980 σηματοδοτεί την έναρξη εκπόνησης διδακτορικών διατριβών σε Πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού με θέμα τη συλλογική ταυτότητα των Ελλήνων του Πόντου, δηλαδή την απάντηση στο ερώτημα «ποιοι είναι και τι είναι οι Πόντιοι;»

Η διδακτορική διατριβή της Μαρίας Βεργέτη υποστηρίζεται το 1993 στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Το 1994 δημοσιεύεται ως βιβλίο με τον τίτλο *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας*. Η έρευνα της Μ. Βεργέτη

Sciences», pp. 168-169.

¹⁰ Michèle Lamont and Virág Molnár, «The Study of Boundaries across the Social Sciences», p. 186.

¹¹ Michèle Lamont and Virág Molnár, «The Study of Boundaries across the Social Sciences», pp. 186-188.

πραγματοποιείται στην Αθήνα, δηλαδή σε χώρο με διεσπαρμένο ποντιακό πληθυσμό. Μελετά τις τρεις πρώτες γενιές που ήρθαν από τον Μικρασιατικό Πόντο και την πρώτη γενιά που ήρθε από την τότε Σοβιετική Ένωση.

Στη συγκεκριμένη διατριβή εισάγεται για πρώτη φορά ο όρος «εθνοτοπική ταυτότητα». Δύο παρελθόντα στοιχεία που υπήρχαν στον Μικρασιατικό Πόντο, το εθνικό ελληνικό και το τοπικό ποντιακό συνιστούν τη νέα πραγματικότητα. Οι Έλληνες από τον Πόντο είναι, όπως και οι άλλες τοπικές ομάδες, τμήμα του ελληνικού έθνους, αλλά δεν είναι μια τοπική ομάδα με υπαρκτό γενέθλιο χώρο. Οι κοινότητές τους έχουν καταστραφεί και διεθνείς συνθήκες απαγορεύουν τη μαζική επιστροφή.

Ο Πόντος, ως τόπος καταγωγής, αποτελεί στην Ελλάδα στοιχείο αυτοαναγνώρισης, αλλά και αναγνώρισης από τους άλλους, προσδίδει δηλαδή ταυτότητα. Ο τρόπος ζωής των Ελλήνων του Πόντου εντάσσεται στον ελληνικό πολιτισμό, αλλά τουλάχιστον για την πρώτη γενιά η καθημερινότητα των Ελλήνων από τον Πόντο είναι ευδιάκριτα διαφορετική, κυρίως λόγω της διαλέκτου και της προσφυγικής ιδιότητας. Η προσφυγική ιδιότητα για την πρώτη γενιά ή η σύνδεσή της με αυτήν για τις επόμενες γενιές, οδηγούν τμήμα του πληθυσμού σε αποσύνδεση από την ταυτότητα.

Από την αρχή μέχρι το τέλος του 20ού αιώνα η ταυτότητα παρουσιάζει σημαντικές αναπροσαρμογές. Περιγράφεται κυρίως ως προσφυγική για την πρώτη γενιά, πολιτισμική για τη δεύτερη, μνήμη και δικαίωμα στη διαφορετικότητα για την τρίτη. Σημαντικοί παράγοντες μετασχηματισμού της ποντιακής ταυτότητας είναι το ιστορικό πλαίσιο, η κρατούσα ιδεολογία και ο επαναπροσδιορισμός των κοινωνικών ορίων. Η ελληνική εθνική ταυτότητα περιβάλλει την εθνοτοπική. Από τη δεύτερη γενιά διαμορφώνεται και ιδιαίτερος δεσμός με τον τόπο γέννησης στην Ελλάδα. Τοπική, εθνοτοπική και εθνική ταυτότητα λειτουργούν αρμονικά σε ομόκεντρους κύκλους.¹²

Η διδακτορική διατριβή του Ιωάννη Καϊλάρη υποστηρίζεται στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών το 2000. Το 2002 δημοσιεύεται ως βιβλίο με τον τίτλο *Η Τέταρτη Γενιά των Ποντίων*.

Η έρευνα πραγματοποιείται στην Κεντρική Μακεδονία και συγκεκριμένα στους νομούς Πιερίας, Ημαθίας, Πέλλας και Κιλκίς. Μελετάται η ταυτότητα της τέταρτης γενιάς σε περιοχές με σημαντικό και συμπαγή ποντιακό πληθυσμό. Ο Ι. Καϊλάρης υιοθετεί τον χαρακτηρισμό εθνοτοπική

¹² Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: Διαδικασίες Διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας*, 2^η έκδ., Θεσσαλονίκη 2000: Αδελφοί Κυριακίδη, σσ. 59-77.

για την ποντιακή συλλογική ταυτότητα. Καταλήγει ότι τους Πόντιους της Ελλάδας διακρίνει η «συνείδηση του είδους», δηλαδή η αναζήτηση των όμοιων και η συναισθηματική ταύτιση μαζί τους. Τα αποτελέσματα της έρευνάς του παρουσιάζουν τα πολιτισμικά πρότυπα ως καθοριστικό παράγοντα στη διατήρηση της ταυτότητας στην τέταρτη γενιά των Ποντίων προσφύγων. Η μουσική και οι χοροί διασώζονται και μεταδίδονται. Η ποντιακή διάλεκτος αντιμετωπίζεται ως μητρική παρόλο που δεν είναι πλέον χρηστική. Ο Πόντος συνεχίζει να είναι η πατρίδα.¹³

Ακολουθεί η διδακτορική διατριβή της Τριάδας Χατζηγεωργίου, την οποία παρουσιάζει το 2006 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης με τίτλο *Έλληνες Πόντιοι από την (πρώην) Σοβιετική Ένωση: Εκφράσεις της Ταυτότητας και της Κοινωνικοποίησης στην Ελλάδα*. Η οικογένεια, ο ποντιακός σύλλογος και η επικοινωνία και συνεργασία με τον υπόλοιπο ποντιακό ελληνισμό που κατάγεται από τον Μικρασιατικό Πόντο εξασφαλίζουν τη διατήρηση της ταυτότητας και τη σύνδεσή της με την ήδη υπάρχουσα ποντιακή ταυτότητα. Για τους Έλληνες από την πρώην Σοβιετική Ένωση υπάρχουν πολλές διδακτορικές διατριβές. Παρουσιάζεται μόνο η διδακτορική διατριβή της Τ. Χατζηγεωργίου, γιατί οι υπόλοιπες δεν έχουν ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν το θεωρητικό θέμα της συλλογικής ταυτότητας.¹⁴

Ακολουθεί η διδακτορική διατριβή της Σοφίας Τρομάρα με τίτλο *Τα Ορια του Μετασχηματισμού της Εθνοτικής Ταυτότητας*, η οποία παρουσιάζεται στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 2010.¹⁵

Η διδακτορική διατριβή της Πολύμνιας Παραδεισοπούλου παρουσιάζεται στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών το 2012. Η διατριβή της με τίτλο *Διαδρομές Ενταξης και Διαμόρφωσης της Ταυτότητας των Ποντίων Προσφύγων* εστιάζει στις διαδρομές των τριών πρώτων γενιών και στις συνέπειες αυτών των διαδρομών στη διατήρηση και μετεξέλιξη της ποντιακής ταυτότητας. Η έρευνα πραγματοποιείται στην περιοχή

¹³ Γιάννης Γ. Καϊλάρης, *Η Τέταρτη Γενιά των Ποντίων: Κοινωνική Πρόσβαση*, Θεσσαλονίκη 2002: Αδελφοί Κυριακίδη, σσ. 139-146, 363-372.

¹⁴ Τριάδα Χατζηγεωργίου, *Έλληνες Πόντιοι από την (πρώην) Σοβιετική Ένωση: Εκφράσεις της Ταυτότητας και της Κοινωνικοποίησης στην Ελλάδα*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης 2006, <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/17343>

¹⁵ Σοφία Τρομάρα, *Τα Ορια του Μετασχηματισμού της Εθνοτικής Ταυτότητας*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2010, <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/18677>

της Εορδαίας, στον νομό Κοζάνης σε αμιγή ποντιακά χωριά, σε μικτά προσφυγικά και σε μικτά προσφύγων και ντόπιων. Η περιοχή έχει μεγάλη συγκέντρωση ποντιακού πληθυσμού. Η ταυτότητα παρουσιάζεται ως ανθεκτική και με δυνατότητα συνεχούς προσαρμογής πολιτισμική ιδιαιτερότητα.¹⁶

Η διδακτορική διατριβή της Μυροφόρας Ευσταθιάδου υποστηρίζεται στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών το 2017. Το 2018 δημοσιεύεται ως βιβλίο με τον τίτλο *Ταξιδεύοντας στον Πόντο*. Η Μ. Ευσταθιάδου προσεγγίζει ερευνητικά τον «τουρισμό της νοσταλγίας». Τα συμπεράσματα βασίζονται κυρίως στην άμεση παρατήρηση και σε συνεντεύξεις ταξιδιωτών ποντιακής καταγωγής την περίοδο 2012-2015. Παρουσιάζεται υπερηφάνεια για την καταγωγή, την παράδοση, τη διάλεκτο. Το ταξίδι στον Πόντο αποτελεί «συμβολική επιστροφή» που συνδέει την πρώτη προσφυγική γενιά με τους απογόνους της.¹⁷ Η Μ. Ευσταθιάδου επισημαίνει τη σχέση της ευρύτερης εθνικής ταυτότητας με τις άλλες συλλογικές ταυτότητες του ελληνισμού. Αναφέρει ότι ανάμεσα στους ταξιδιώτες που επισκέπτονται τον Πόντο υπάρχουν και άτομα άλλης εθνοτοπικής ή τοπικής ταυτότητας. Η κοινή εθνική ταυτότητα προκαλεί σε όλους τους Έλληνες την επιθυμία να επισκέπτονται τόπους όπου κάποτε ζούσε ελληνισμός.¹⁸

Η Ευφροσύνη Χαραλαμπίδου υποστηρίζει τη διδακτορική της διατριβή στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης το 2017. Ο τίτλος της είναι *Συλλογική Ταυτότητα και Παιδιά*. Μελετά στον νομό Δράμας τρεις ομάδες παιδιών με καταγωγή από τον Πόντο, από τη Θράκη και από την περιοχή. Τα παιδιά ποντιακής καταγωγής ανήκουν στην πλειονότητά τους στην έκτη γενιά των Ελλήνων του Πόντου.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της διατριβής οι φορείς που μεταδίδουν στοιχεία της ποντιακής ταυτότητας στα παιδιά είναι η οικογένεια, η ευρύτερη συγγένεια, ο πολιτιστικός σύλλογος, το σχολείο και το διαδίκτυο. Το σημαντικότερο συμπέρασμα είναι ότι τα παιδιά ως κοινωνική ομάδα όχι μόνο υιοθετούν συλλογικές ταυτότητες των ομάδων ένταξής τους, αλλά

¹⁶ Πολύμνια Παραδεισοπούλου, *Διαδρομές Ένταξης και Διαμόρφωσης της Ταυτότητας των Ποντίων Προσφύγων*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών 2012, <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/32920>

¹⁷ Μυροφόρα Ε. Ευσταθιάδου, *Ταξιδεύοντας στον Πόντο: Τουρισμός της Νοσταλγίας*, Αθήνα 2018: Μένανδρος, σσ. 327-337.

¹⁸ Μυροφόρα Ε. Ευσταθιάδου, *Ταξιδεύοντας στον Πόντο: Τουρισμός της Νοσταλγίας*, ό.π., σ. 329.

προβαίνουν σε δράσεις ισχυροποίησης και μετάδοσης του περιεχομένου αυτών των ταυτοτήτων σε ομάδες συνομηλίκων τους και στον κοινωνικό περίγυρο.¹⁹

Η διατριβή της Ε. Χαραλαμπίδου επανέλαβε το ερώτημα «Πολιτισμός ή κοινωνικά όρια;» Ακολούθησαν αναθέσεις μεταπτυχιακών εργασιών και εργασιών στο πλαίσιο μεταπτυχιακών μαθημάτων στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης που αφορούσαν την κοινωνική και συλλογική ταυτότητα παιδιών. Ενδεικτικά αναφέρεται η μεταπτυχιακή εργασία της Μαρίνας Φιλιππίδου που παρουσιάστηκε το 2019 με τίτλο *Εκπαίδευση και παραδοσιακή διατροφή (Θράκη και Πόντος)*.²⁰ Όπως ήταν αναμενόμενο, η οικογένεια και η παιδεία μέσω του σχολείου, του συλλόγου και του διαδικτύου διατηρούν ζωντανή την ταυτότητα. Όμως, το μη αναμενόμενο και επαναλαμβανόμενο αποτέλεσμα είναι ότι η παραδοσιακή διατροφή συνδέει το παιδί με τον Πόντο. Μπορεί τα παιδιά να μην γνωρίζουν τις ονομασίες των ποντιακών εδεσμάτων και το χωριό ή την πόλη γέννησης των προγόνων στον Πόντο, αλλά η παραδοσιακή διατροφή τους δημιουργεί θετικά συναισθήματα σύνδεσης με τους προγόνους και τον αρχικό γενέθλιο χώρο.

Συμπεράσματα

Εκατό χρόνια μετά από την πρώτη εγκατάσταση Ελλήνων από τον Ιστορικό Πόντο στο ελληνικό κράτος η ταυτότητα του πληθυσμού παραμένει ισχυρή. Η παρουσίαση αφορά κυρίως τα συμπεράσματα διδακτορικών διατριβών που υλοποιήθηκαν στα ελληνικά Πανεπιστήμια Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης από το 1993 μέχρι το 2017. Οι συγκεκριμένες έρευνες προσεγγίζουν την ταυτότητα ως δυναμικό φαινόμενο σε διαδικασία συνεχούς αναπροσαρμογής και μετεξέλιξης. Η έρευνα καλύπτει τη μελέτη διαφορετικών γενιών, με συνολική αποτίμηση του περιεχομένου της ταυτότητας από την πρώτη προσφυγική γενιά μέχρι και την 6^η γενιά.

Οι Έλληνες ποντιακής καταγωγής είναι ένας ελληνικός πληθυσμός που

¹⁹ Ευφροσύνη Χαραλαμπίδου, *Συλλογική Ταυτότητα και Παιδιά, Διδακτορική Διατριβή*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης 2017, <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/40146#page/1/mode/2up>

²⁰ Μαρίνα Φιλιππίδου, *Εκπαίδευση και Παραδοσιακή Διατροφή (Θράκη και Πόντος)*, Μεταπτυχιακή Εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης 2019, <https://repo.lib.duth.gr/jspui/handle/123456789/11093>

δεν μπορεί να γυρίσει μαζικά στον γενέθλιο χώρο. Είναι ένας πληθυσμός που στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής του στην Ελλάδα αυτοπροσδιορίστηκε και ετεροπροσδιορίστηκε ως προσφυγικός. Η συλλογική ταυτότητα διαμορφώθηκε από τη μνήμη, τις συνθήκες μετανάστευσης και εγκατάστασης και από τον ιδιαίτερο πολιτισμό. Οι Έλληνες του Πόντου στην προσπάθειά τους να διασώσουν και να διαδώσουν στις νεότερες γενιές τη συλλογική τους ταυτότητα παρουσιάζουν μορφές δράσης που διαφέρουν από γενιά σε γενιά. Με την πάροδο των δεκαετιών και τον ερχομό νέων γενιών τα πολιτισμικά πρότυπα διαφοροποιούνται και τα κοινωνικά όρια επαναπροσδιορίζονται. Η ποντιακή διάλεκτος υποχωρεί, η μουσική, ο χορός, η διατροφή διατηρούν την σημαντικότητά τους στη διαμόρφωση του περιεχομένου της συλλογικής ταυτότητας. Ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα οδηγούν σε επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ορίων, τα οποία εξελίσσονται από ανθεκτικά που διαχωρίζουν τους πρόσφυγες από τους γηγενείς, σε διαπερατά. Η προσφυγική ταυτότητα της πρώτης γενιάς εξελίσσεται σε κατεξοχήν πολιτισμική στη δεύτερη, πολιτισμική και δικαίωμα στην ιδιαιτερότητα στην τρίτη και στην τέταρτη και αναπόσπαστο τμήμα της τοπικής ταυτότητας που συνδέεται με τον τόπο γέννησης στην Ελλάδα στην έκτη. Δηλαδή, η ταυτότητα λειτουργεί σε άμεση αλληλεπίδραση με τις τοπικές ταυτότητες. Παρέχει θετικά συναισθήματα που απορρέουν από τη σύνδεση με τον Πόντο, αλλά εκφράζεται και ως τοπική ταυτότητα, που ενσωματώθηκε στην ιστορική και πολιτισμική ταυτότητα του τόπου γέννησης. Η τυπική εκπαίδευση στο σχολείο και η άτυπη στους ποντιακούς συλλόγους, που πλέον στην πλειονότητά τους λειτουργούν ως οργανωμένοι φορείς που μεταδίδουν τον πολιτισμό όλων των ομάδων που ζουν σε έναν τόπο, υποστηρίζουν αυτή τη νέα ποντιακή ταυτότητα. Ο Πόντος παραμένει ως ιδεατή πατρίδα και το ταξίδι σ' αυτόν αποτελεί «συμβολική επιστροφή».